

терминсистемах с реальной или возможной последующей фиксацией их в словарях терминов. Статья посвящена описанию «Ключевых слов» в научных статьях по языкознанию как неотъемлемой составляющей, ориентированной на процесс и результат научного исследования. Отстаивая важность и необходимость включения «Ключевых слов» в итоговую часть научной статьи, автор высказывает мнение о необходимости некоторой «ревизии» как самого названия «Ключевые слова», так и отбора структур в эту рубрику. На конкретном материале «Ключевых слов» в научных статьях по языкознанию доказано некоторую некорректность употребления номинации «Ключевые слова»; обнаружено некоррелированность понятийной и языковой доминант, эксплицированной структурой «Ключевые слова». С этой целью описаны результаты поверхностного анализа «Ключевых слов» соответствующих моделей, а также представлен краткий анализ каждой из них. Статья ориентирована на помощь в выборе адекватных «Ключевых слов» из металингвистической сферы однословных и несколькихсловных номинаций денотатов.

Ключевые слова: «Ключевые слова», однословное название денотата, несколькихсловное название денотата, термин.

Ivanytska N. About «Key Words» in Scientific Papers on Linguistics.

Key words are considered to be a required part of scientific papers completed and published in the journal or digest. The relevant section refers to the linguistic nomination of concepts as the result of their formation and consolidation in terminology system with further real or possible fixation in the scientific glossary. The article focuses on the "key words" applied to scientific papers in linguistics as an integral part aimed at the process and outcome of scientific results. Persisting on the importance and necessity of including "key words" to the final part of the paper, the author utters the opinion that both nomination "key words" as their selection are needed to be revised. Selected examples of the key words from the published scientific papers prove some incorrectness in using the nomination "Key words". The author found uncorrelated matters between conceptual and linguistic dominants which are explicated by structure "Key words". For this purpose it was described the results of surface analysis of "Key words" models and briefly described each of them. The article aims to help researches to choose appropriate "key words" from the metalinguistic field represented by one-word and some-words nominations of denotation.

Key words: "Key words", one-word nomination of denotatum, some-words nomination of denotatum, term.

Леся Конопляник
(Київ)

УДК 81'37+53=111=161.2(045)

ЕТАПИ УКЛАДАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ

Стаття присвячена проблемі розробки двомовних термінологічних словників. У ній узагальнено досвід укладання термінологічних словників в Україні та за її межами, описані проблеми, що виникають у процесі роботи над словником, а також запропоновані деякі шляхи вирішення цих проблем. Висвітлюються головні етапи укладання «Англо-українського словника фізичних термінів». Описується проблема відбору термінів для реєстру, розглядаються критерії відбору найуживанішої термінології з фізики (семантична цінність термінів, частотність, тематична належність, системність, терміно-формувальна здатність, нормативність, сполучуваність та ін.), а також особливості перекладу термінів (підбір еквівалентів, транскодування, передавання значень термінів синонімами, запозиченими словами та описовим перекладом). На основі власного досвіду укладання термінологічного словника викладено особливості роботи над двомовним (англо-українським) словником. Результати дослідження можуть використовуватись для укладання нових словників для будь-якої нормалізованої терміносистеми.

Ключові слова: термінологічний словник, англо-український словник, фізика, термінологія, терміносистема, реєстр термінів.

Постановка проблеми. Однією із ключових проблем в усіх сферах людської діяльності є єдина понятійна база та відповідна спеціальна термінологія. Науково-технічний прогрес сприяє не лише бурхливому розвитку науки й техніки, але вносить істотні зміни у лінгвістичну модель світу появою окремих термінів та терміносистем, що зумовлює систематизацію та кодифікацію

наявної термінології. Це призводить до потреби видання словників фахових терміносистем, а також теоретичних розробок щодо їх укладання. Проблема укладання термінологічних словників, зокрема англо-українських, є дуже актуальною у сучасній прикладній лінгвістиці, оскільки двомовні термінологічні словники необхідні для перекладу, і, відповідно, більш широкого використання англійської фахової літератури, а також для покращення контактів між фахівцями різних країн.

Кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Національного авіаційного університету заплановано видання вузькопрофільних тлумачних та двомовних перекладних словників для вивчення технічної лексики різних галузей студентами університету. Одним із таких видань є «Англо-український словник фізичних термінів». Актуальність даного видання викликана такими факторами: інтенсивне спілкування наукової спільноти у галузі фізики відбувається переважно англійською мовою, проте сьогодні помітним є й україномовний ареал, що спричиняє потребу в перекладі. А для цього необхідні знання міжмовних відповідників, а також поширення знань з різних галузей фізики серед фахівців і всіх тих, кого цікавлять проблеми фізики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом уже декількох десятків років проблема укладання термінологічних словників обговорюється у працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. Проблемою укладання термінологічних словників займалися С. Вискушенко, С. Головащук, І. Кудашев, С. Кулешов, С. Радзівська, К. Селіверстова, Т. Сангова, В. Ярошевська, Б. Шуневич та інші науковці. Останнім часом висвітлювались особливості окремих галузевих термінологічних систем, зокрема: біологічної, медичної, юридичної, військової, економічної, інженерної графіки, нанонауки, пожежної справи та ін. (Л. Симоненко, М. Дмитрук, І. Корнейко, Н. Місник, О. Петрова, Я. Яремко, Т. Панько, Є. Антонович, С. Радзівська).

Що стосується укладання перекладного (англо-українського) словника з фізики, то цій проблемі не було надано достатньої уваги. Не можна заперечувати той факт, що останніми роками з'явилися перекладні словники українською мовою для цієї науки, проте їх кількість обмежена. Крім того, постійно відбувається збільшення термінологічної лексики (зокрема, за рахунок термінології з нанонауки): виникають нові терміни, а також розширюються значення тих термінологічних одиниць, що вже існують. Це зумовлює потребу створення перекладного словника фізичних термінів, а також теоретичних розробок щодо його укладання.

Мета статті. Метою статті є дослідження проблеми розробки двомовного термінологічного словника та визначення основних етапів укладання такого типу словника. Завданнями цього дослідження є вивчення досвіду роботи вітчизняних та зарубіжних лінгвістів щодо укладання перекладних термінологічних словників та узагальнення власного досвіду розробки двомовного словника фізичних термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробка термінологічного словника – це складний і тривалий процес, у якому важливий творчий підхід. З одного боку, майже всі науковці однакові в тому, що розробка словника має поетапний характер [1; 4; 5; 7; 8], проте, з іншого боку, слід відзначити тенденцію до варіювання кількості етапів під час його укладання.

На думку С. Гриньова укладання термінологічного словника відбувається у чотири етапи: 1) проектування словника (визначається його тип, читацький запит та головні характеристики); 2) відбір лексичного матеріалу і формування тезауруса; 3) аналіз та опис спеціальної лексики; 4) підготовка словника до видання (редагування, уточнення) [2, с. 126].

С. Вискушенко теж вважає, що розробка двомовного термінологічного словника передбачає чотири етапи: 1) аналіз наявних словників, дослідження потреб адресата, визначення вимог і майбутніх характеристик, розробка макро- та мікроструктури словника; 2) збір лексичного матеріалу, укладання словника, розподіл слів за семантичними полями, підбір перекладних еквівалентів і дефініцій; 3) оформлення словникових статей, впорядкування словника відповідно до розробленої структури; 4) уточнення, редагування матеріалу та перевірка відповідності словника визначеним цілям [1, с. 195–196].

Б. Шуневич проводив роботу над словником з пожежної термінології у такій послідовності: 1) відбір термінів, їх переклад, уточнення значень деяких термінів; 2) створення

першого варіанту української частини словника на основі цього матеріалу і доповнення його термінами з інших джерел; 3) пошук англійських еквівалентів українських термінів; 4) остаточний варіант побудови української частини словника, уточнення деяких англійських термінів; 5) редагування на основі зауважень щодо перекладу деяких термінів [8, с. 92].

Б. Городецький перераховує аж десять етапів роботи над словником. Е. Румяцева на основі його роботи об'єднує всі ці види робіт у три етапи: 1) аналіз словників та дослідження потреб адресата; визначення вимог до словників на основі отриманих даних; розробка макроструктури та мікроструктури словника; 2) укладання словника (розподіл слів за семантичними полями, підбір еквівалентів, оформлення словникових статей); 3) експериментальна перевірка відповідності словника поставленим цілям [6, с. 125].

Основною причиною розбіжностей у визначенні кількості етапів роботи над словником, на думку С. Вискушенка, є наявність у кожного науковця свого рівня деталізації етапів [1, с. 195]. І. Кудашев додає ще ряд причин, що викликають таку неоднотайність: залежність від стартових умов; факультативність деяких етапів; перетинання, одночасність, неперервність етапів роботи над словником; різниця у поглядах стосовно моменту закінчення роботи над словником [4, с. 48]. Згідно з думкою більшості науковців, етапи розробки словника не можуть бути лінійними і послідовними, навпаки, вони перетинаються та є неперервними, циклічними. Тому досить важко провести межі між цими етапами і чітко визначити кінець одного та початок іншого.

На основі дослідження підходів до поетапної роботи над створенням термінологічних словників та узагальнення досвіду вітчизняних і зарубіжних науковців, ми визначили таку послідовність стадій, якої дотримуємось під час роботи над «Англо-українським словником фізичних термінів»: 1) аналіз наявних словників фізичних термінів в Україні та за її межами, дослідження потреб цільової аудиторії, визначення вимог, майбутніх характеристик та структури словника; 2) укладання реєстру англійських термінів (відбір лексики зі словників, статей, монографій, підручників) та їх переклад з англійської мови на українську; 3) оформлення словникових статей, впорядкування словника відповідно до визначеної структури; 4) уточнення значень деяких термінів фахівцями у галузі фізики, редагування та перевірка відповідності отриманого продукту поставленим цілям.

Розглянемо ці етапи більш детально. На першому (підготовчому) етапі ми досліджували та аналізували наявні термінологічні словники з фізики в Україні та за її межами. Останніми роками з'явилися перекладні словники українською мовою з фізики, проте їх кількість невелика. Це, зокрема, такі видання: «Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки)» (укладачі: О. Кочерга, Є. Мейнарович), «Фізичний тлумачний словник», в якому терміни подано трьома мовами: українською, російською та англійською (укладачі: М. Вакулєнко, О. Вакулєнко), «Англо-український учбовий словник для студентів фізичних факультетів (укладач Л. Русакова), «Українсько-англійсько-російський тлумачний словник з радіології та радіологічного захисту» (упорядники: Ю. Бездробний, В. Козирський, В. Шендеровський), «Російсько-український фізичний словник» (укладачі: В. Гейченко, О. Жмудський, П. Кузьменко) та інші. Проте більшість з них або об'єднують декілька наук, що не дозволяє включати низку термінів, які можуть зустрічатися у науковій літературі з фізики, або ж, навпаки, є вузькогалузевими, які містять лише терміни окремої галузі фізики. Значно більше словників для даної галузі спостерігається серед російських видань (зокрема, «Новый русско-английский физический словарь» (під ред. В. Новікова), «Большой Англо-русско-английский физико-математический словарь» (укладачі: В. Абдулов, Е. Коваленко), «Англо-русский словарь по оптике» (під ред. В. Запаского), «Толковый англо-русский словарь по нанотехнологии» (укладач: В. Арсланов) та інші. Тому студенти, науковці, викладачі та перекладачі користуються російськими виданнями, самостійно перекладаючи професійні наукові терміни рідною мовою, що зачасти призводить до певних неточностей у перекладі.

«Англо-український словник фізичних термінів», який розробляється у межах держбюджетної теми викладачами кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики НАУ призначений, в першу чергу, для студентів напряму підготовки «Фізика», а також студентів інших технічних спеціальностей, аспірантів, науковців, інженерів, викладачів та перекладачів

наукової літератури. Він має на меті дати змогу працювати з англійськими науковими джерелами та писати власні наукові праці.

Традиційно перекладний словник складається з двох частин: реєстру й іншомовних відповідників до нього. Отже, найважливішою проблемою в такому словнику є створення реєстру, обумовленого метою і призначенням словника, та наведення рівнозначних відповідників у перекладі, спроможних передати семантику реєстрового слова.

Укладання реєстру англійських термінів стало важливим етапом підготовки перекладного словника фізичних термінів. На даному етапі однією з найбільших проблем був відбір найуживанішої термінології з фізики, яка б охоплювала необхідний мінімум лексики, потрібний для перекладу технічної літератури з цієї тематики. У сучасній лінгвістиці багато праць присвячено проблемі знаходження об'єктивних критеріїв, які б допомогли виділяти термінологічні одиниці, які виражають поняття тієї чи іншої галузі знань. Дослідники по-різному вирішують цю проблему, пропонуючи свої методики відбору термінів, критерії їх відбору у тих випадках, коли ще не склалася система понять, і немає чіткої межі між «терміном» і «не терміном» [8, с. 90]. В якості критеріїв розглядаються семантична цінність термінів, частотність, тематична належність, системність, терміно-формувальна здатність, повнота охоплення лексики, синхронність, нормативність та сполучуваність.

На думку К. Селіверстової, визначення списку термінів однієї мови, значення яких мають бути передані словами іншої мови, було й лишається однією з головних проблем при написанні двомовних словників [7, с. 25].

Укладання сучасного словника, як правило, базується на корпусі текстів. Л. Коцюк визначає основні акценти, з допомогою яких корпуси текстів модифікують формування словників: акцент на частоту; акцент на сполучуваність; акцент на варіативність; акцент на граматичні форми лексем та акцент на автентичність [3, с. 17].

Під час проведення дослідження терміносистеми з фізики матеріалом дослідження були терміни, виявлені під час роботи з англійськими джерелами: статтями з наукових журналів (*Applied Physics Letters*, *Foundation of Physics*, *International Journal of Modern Physics*, *Physical Review Letters* та ін.), монографіями (*Lecture Notes in Physics Monographs*, *Handbook of Nanotechnology*, *Theoretical and Mathematical Physics* та ін.), посібниками та підручниками (*Physics for Scientists and Engineers*, *Conceptual Physics*, *Newtonian Physics*, *The Physics of Quantum Mechanics*, *Particle Physics*, *Atomic Physics*, *Classical Physics*, *Optics*, *Nuclear Physics* та ін.), довідковою літературою та словниками (*Collins Internet-linked Dictionary of Physics*, *A Dictionary of Physics*), а також українськими джерелами, які дають визначення фізичних термінів. Із опрацьованих джерел вибиралися всі однослівні прості, похідні, складні, двокомпонентні та багатокомпонентні терміни, композити, комбіновані терміни та запозичення з англійської мови. Крім того, включалися часто вживані у цій галузі загальнонаукові терміни. Створення такого словника може дозволити студентам напряму “Фізика” на ранніх етапах навчання розпочинати читати і вивчати фахові тексти та підвищити вмотивованість вивчення іноземної мови.

Ще одним важливим аспектом укладання термінологічного словника є спосіб передавання значень термінів однієї мови засобами іншої. Оскільки переклад науково-технічної літератури тяжіє до галузі науки, тому всі питання її перекладу не можна пояснювати безпосередньо лінгвістичним шляхом, їх треба розв'язувати разом із фахівцем певної галузі. Перекладний словник має розкрити значення лексики однієї мови еквівалентами іншої мови, і завдання укладача полягає у тому, щоб до термінів у словнику були наведені адекватні слова-відповідники іншої мови, спроможні забезпечити передачу значень і відтінків значень слів [7, с. 51].

Під час роботи над словником ми використовували різні способи перекладу: підбір еквівалентів, транскодування, передавання значень термінів синонімами, запозиченими словами та описовим перекладом (при відсутності лексичних еквівалентів). Крім того, ми вважаємо, що у такому словнику слід пропонувати не весь ряд значень термінів, а лише ті значення, які безпосередньо пов'язані з фізикою.

На даному етапі роботи над словником відбувається оформлення словникових статей. Кожна стаття містить термін з перекладом на українську мову, мінімальний лексико-граматичний коментар, структурні моделі часто вживаних складних термінів та термінологічні зв'язки. У подальшому планується залучити фахівців з фізики (викладачів кафедри теоретичної та прикладної фізики НАУ та наукових співробітників Національної академії наук України, які працюють на кафедрі) для уточнення значень деяких термінів та редагування словника.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, можна зробити висновок, що постійний розвиток сучасної науки та необхідність співпраці наукової спільноти вимагають від українських лінгвістів віднаходження українських еквівалентів та відповідників англійських термінів та укладання термінологічних перекладних словників. Процес роботи над словником тривалий, складний і включає ряд взаємопов'язаних етапів. Тому виникає необхідність подальшого дослідження фахової мови фізики з точки зору лексикографії, оскільки певні проблеми залишаються відкритими і потребують глибшого вивчення та вироблення єдиної теорії. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у необхідності подальшого впорядкування та уніфікації фахової мови фізики, враховуючи нові сфери дослідження у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вискушенко С. А. До проблеми розробки двомовного термінологічного тематичного словника англійської фахової мови тваринництва / С.А. Вискушенко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство : зб. наук. праць. – Луцьк : Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – № 3. – Ч. 2. – С. 194–197.
2. Гринев С.В. Введение в терминоведение : учеб. пособие / С.В. Гринев. – М., 1993. – 309 с.
3. Коцюк Л. Використання корпусів текстів у процесі укладання словників / Л. Коцюк // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 13. – С. 15–19.
4. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики : монография / И. С. Кудашев. – Helsinki : Helsinki University Print, 2007. – 443 с.
5. Радзівєвська С. Принцип укладання англо-українського словника-довідника з нанонауки / С. Радзівєвська, І. Чекман // Термінологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (1). – С. 171–179.
6. Румянцева Е.А. О проекте русско-английского учебного электронного словаря с элементами тезауруса / Е.А. Румянцева // ИСТФИЛ: Исследования в гуманитарных науках. – Вып. 3. – М., 2005. – С. 123–127.
7. Селіверстова К.Т. Підготовка галузевих словників: здобутки і особливості методики укладання перекладного словника [Електронний ресурс] / К.Т. Селіверстова // Архіви України : наук.-практ. журнал. – 2013. – № 5. – С. 25–62. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ay_2013_5_4.pdf
8. Шуневич Б.І. Сучасні способи відбору термінів та укладання перекладних словників нових терміносистем / Б.І. Шуневич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць. – Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2008. – Вип. 38. – С. 90–93.

Конопляник Л. Етапы составления терминологических словарей.

Статья посвящена проблеме разработки двуязычных терминологических словарей. В ней обобщен опыт составления терминологических словарей как в Украине, так и за ее пределами, описаны проблемы, возникающие в процессе работы над словарем, а также предложены некоторые пути решения этих проблем. Освещаются основные этапы составления «Англо-украинского словаря физических терминов». Подробно описывается проблема отбора терминов для реестра, рассматриваются критерии отбора самой употребляемой терминологии по физике (семантическая ценность термина, частотность, тематическая принадлежность, системность, терминологическая образовательная способность, нормативность, сочетаемость и др.), а также особенности перевода терминов (подбор эквивалентов, транскодирование, передача значения термина синонимами, заимствованными словами и описательным переводом). На основе собственного опыта составления терминологического словаря изложены особенности работы над двуязычным (англо-украинским) словарем. Результаты исследования могут использоваться для составления словарей для любой нормализованной терминосистемы.

Ключевые слова: терминологический словарь, англо-украинский словарь, физика, терминология, терминосистема, реестр терминов.

Konoplianyk L. The Stages of Compiling Terminological Dictionaries.

The article is devoted to the problem of compiling bilingual terminological dictionaries. It summarizes the experience of compiling such dictionaries in Ukraine and abroad, describes the problems that arise during this process, and proposes some solutions for these problems. The basic stages of the compiling the English-Ukrainian Dictionary of Physics are described. The article outlines the problem of selection of the entry list, considers the criteria for the section of the most common terms in physics (namely, semantic value of a term, frequency, systemacy, term-forming ability, standardization, compatibility, etc.) and special features and ways of translating the terms (equivalents, transcoding, translation with the help of synonyms, borrowings and descriptive translation). The peculiarities of work on the English-Ukrainian dictionary are described on the basis of own experience of compiling terminological bilingual dictionary. The research results can be used for compiling new dictionaries for every normalized terminology.

Key words: *terminological dictionary, English-Ukrainian dictionary, physics, terminology, terminological system, entry list.*

Ірина Левченко
(Київ)

УДК 811

ОКАЗІОНАЛЬНА ЛЕКСИКА У МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

У статті репрезентовано поняття okazіональних утворень. Аналізуються здобутки вітчизняних та зарубіжних учених у питанні okazіональної лексики, оскільки це питання постає феноменом сучасної неології. Досліджується проблема вивчення okazіоналізмів у мовознавчій літературі як позасистемних мовленнєвих явищ, також розглядається характеристика основних параметрів okazіональних слів. Досліджуються ознаки та класифікації okazіональних одиниць, питання співвідношення okazіональних слів, неологізмів та потенційних слів, адже часто їх використовують у якості синонім на позначення новоутворених одиниць.. Виявлено, що okazіоналізми породжуються у конкретній ситуації та створюються для одноразового використання у мовленні і при цьому не функціонують на межах тієї ситуації, в якій вони були утворені. Як правило, вживаються okazіональні новоутворення з метою надання повідомленню експресивності та прагматичності.

Ключові слова: *оказіоналізм, неологізм, потенційне слово, новотвір.*

Постановка проблеми визначається загальним спрямуванням лінгвістичних досліджень на вирішення існуючої проблеми лексичних інновацій як способу поповнення словникового складу англійської мови, а саме okazіоналізмів, критеріїв їх виділення та їх функціонування у системі мовлення. Новоутворені одиниці лексичного рівня завжди знаходяться у центрі уваги, адже загальне вивчення мови передбачає вивчення її не лише у системі, але й у мовленнєвій реалізації. Поповнення лексичного прошарку мови можна легко пояснити активним та стабільним процесом появи нових слів у всіх сферах людської діяльності, тому слід зазначити, що саме лексичні новотвори підкреслюють динамічність мови, видозміненість та збагачення її словникового складу. Лексика завжди реагувала та реагує на будь-які зміни, що відбуваються у політичному, громадському, суспільному житті, а також відображає тісний її зв'язок з культурою та історією народу.

Мета статті полягає у тому аби виявити okazіоналізми, встановити критерії їх виділення з низки лексичних інновацій, а також розглянути особливості функціонування okazіоналізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що поява та утворення okazіональних одиниць вже протягом тривалого часу є актуальним, адже становлення вітчизняної неології, в цілому, – це результат кропітких, тривалих наукових пошуків як українських так і зарубіжних лінгвістів, що займалися не лише фіксуванням й диференціацією нових слів у мові, але й у мовленні. Появу okazіональних слів можна пояснити необхідністю надати предметам, явищам, діям: виразності, образності, експресивності у мовленні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовлення – людська діяльність і одночасно результат цієї ж діяльності. Мовлення народжується шляхом спілкування, саме у ньому й